

Temanotat

**Den demokratiske republikken
Kongo: Intern migrasjon**

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet, Utlendingsnemnda og Justis- og beredskapsdepartementet til enhver tid har behov for kunnskap om for å kunne løse sine oppgaver.

Landinfos rapporter og temanotater er basert på opplysninger fra både offentlige og ikke offentlige kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder. Kilder som av ulike grunner ikke ønsker å bli offentliggjort, er ikke nevnt ved navn.

Opplysningene som blir lagt fram i rapportene og temanotatene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos rapporter og temanotater er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som rapportene omhandler.

© Landinfo 2015

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Storgata 33 A

Postboks 8108 Dep

N-0032 Oslo

Tel: 23 30 94 70

E-post: landinfo@landinfo.no

www.landinfo.no

SUMMARY

The Democratic Republic of Congo has seen 40 years of crises, made worse by very destructive civil wars engulfing most parts of the country in the 1990s and early 2000s, and persistent violent conflict in the eastern part until now. These crises have led to economic depression in most parts of the country, and put severe limitations on what kind of help people are able to provide for relatives and others who form part of their personal networks. These constraints and the implosion of the Congolese state, combined with the ongoing insecurity in the east, have implications for patterns of migration within Congo and between Congo and other countries.

SAMMENDRAG

Den demokratiske republikken Kongo har vært gjennom 40 år med kriser. Forholdene ble enda verre av de ødeleggende borgerkrigene som herjet det meste av landet på 1990-tallet og tidlig 2000-tall, og vedvarende væpnet konflikt i landets østlige del fram til i dag. Disse krisene har ført til økonomisk nedgang i de fleste delene av landet, og lagt sterke begrensninger på hva slags hjelp folk er i stand til å gi slektninger og andre som er en del av deres personlige nettverk. Disse begrensningene og kollapsen i det kongolesiske statsapparatet, kombinert med vedvarende utrygghet i øst, påvirker mønstrene for migrasjon – internt i Kongo og mellom Kongo og andre land.

INNHold

1. Innledning	6
2. 40 år med tilbakeslag	6
3. Migrasjon i Kongo	8
3.1 Kulturelle og språklige forskjeller	8
3.2 Intern migrasjon i Kongo	8
3.2.1 Migrasjon fra landsbygda til byene	8
3.2.2 Migrasjon til Kinshasa	8
3.2.3 Migrasjon til andre større byer i Kongo	9
3.3 Migrasjonsmønstre for internt fordrevne	9
3.3.1 Nærområdene til konfliktene	10
3.3.2 Konfliktrelatert migrasjon fra Øst-Kongo til Kinshasa	11
3.4 Migrasjon fra Kongo til utlandet	11
3.4.1 Migrasjon fra Kongo til afrikanske land	12
3.4.1.1 Flyktninger fra Kongo til regionen ellers på 2000-tallet	13
3.4.1.2 Regional arbeidsmigrasjon fra Kongo på 2000-tallet	13
4. Nettverk i kongolesisk dagligliv	14
4.1 Familie og slekt	14
4.2 Etnisitet og regional bakgrunn	15
4.3 Religiøse samfunn	15
4.4 «La débrouille» – evnen til å kunne sno seg	15
5. Praktiske forhold	16
5.1 Offentlig tjenestetilbud	16
5.1.1 Helsevesen	16
5.1.2 Offentlig skole	17
5.1.3 Infrastruktur: Veier, vann- og elektrisitetsforsyning, kloaknett	17
5.2 Sysselsetting	18
6. Forhold for kvinner	20
6.1 Diskriminerende lovverk	21
6.2 Vold mot kvinner	21
6.2.1 Holdninger til vold mot kvinner	21
6.2.2 Utbredelse av fysisk vold mot kvinner	22
6.2.3 Utbredelse av seksualisert vold mot kvinner	22
6.3 Forhold for enslige kvinner med barn	23
7. Sikkerhetsforhold	24
7.1 Væpnet konflikt	24

7.2	Voldskriminalitet	24
7.3	Sosial uro	25
8.	Forhold i Kinshasa	26
8.1	Kinshasas særstilling	26
8.2	Forhold i andre kongolesiske byer sammenlignet med Kinshasa.....	27
9.	Referanser.....	28

1. INNLEDNING

Dette temanotatet er ment å gi en kort gjennomgang av forhold i Kongo¹ knyttet til intern migrasjon mellom ulike deler av landet. Innledningsvis fokuserer vi på at landet på mange måter har vært i en vedvarende krisetilstand siden 1970-tallet, og var gjennom en nesten fullstendig kollaps og ødeleggende borgerkrig på 1990-tallet. Væpnet konflikt har fortsatt i den østlige delen av landet siden da. Denne krisen er bakteppe for en beskrivelse av mønstre for intern migrasjon i landet. Deretter tar vi for oss betydningen av personlige nettverk, og de formidable praktiske utfordringene hverdagen byr på for folk flest i et samfunn hvor det knapt finnes fungerende offentlige tjenester og offentlige myndigheter allment oppleves som en trussel. Særlige utfordringer for kvinner tas opp i et eget kapittel, fulgt av en gjennomgang av sikkerhetsforhold. Notatet avsluttes med en kort redegjørelse for i hvilken grad forholdene i hovedstaden Kinshasa skiller seg fra andre byer i landet.

I notatet baserer vi oss på skriftlig kildemateriale fra internasjonale organisasjoner og forskningsmiljøer med god kunnskap om forhold i Kongo, supplert av informasjon innhentet på tjenestereiser Landinfo har gjort til landet. Situasjonen i Kongo er grundig beskrevet i rapporter og forskning. Her har vi særlig konsentrert oss om forskning på hvordan vanlige kongolesere takler de formidable utfordringene i dagliglivet, forhold som har fått mye oppmerksomhet fra afrikanister i flere tiår. Noen av disse forskningsarbeidene begynner å bli noen år gamle, som boka til Filip de Boeck og Marie-Françoise Plissart (de Boeck & Plissart 2014 – opprinnelig utgitt i 2004) og de tre bøkene redigert og delvis skrevet av Théodore Trefon (Trefon 2004, 2007, 2009). Forholdene har imidlertid ikke bedret seg nevneverdig siden disse sentrale bøkene ble utgitt, noe Landinfo fikk bekreftet på siste tjenestereise til Kongo, og som går tydelig fram av nyere forskningslitteratur (som Ayimpam 2014). Landinfo har gjennomført tre tjenestereiser til Kongo: til Kinshasa i januar 2007 og januar 2013 og til Goma i oktober 2008 – informasjon innhentet på disse reisene blir referert der det er relevant. Det samme blir kildemateriale fra tenketanker, forskningsinstitutter og internasjonale organisasjoner.

2. 40 ÅR MED TILBAKESLAG

Dagens Kongo har vært gjennom fire tiår med enorme problemer. Mange andre land i Afrika er preget av flere av de samme problemene, men sjelden i samme skala som Kongo, eller noe som tilsvarer hele settet av faktorer som vi presenterer her som et bakteppe for dagens situasjon.²

¹ Kongo vil i dette notatet konsekvent si Den demokratiske republikken Kongo. Nabolandet Republikken Kongo vil bli omtalt som Kongo-Brazzaville.

² Gjennomgangen er basert på Putzel, Lindemann & Schouten 2008, s. vi-ix. Se også Van Reybrouck 2011, s. 323-500 og Stearns 2011 (for perioden 1994-2010). Informasjonen er supplert med poenger fra samtaler med kilder i Goma i oktober 2008 og Kinshasa i januar 2013.

I 1973-1974 gjennomførte president Mobutu Sese Seko en «zairisering» av økonomien, hvor næringsvirksomhet eid av utlendinger ble nasjonalisert og gitt lokale oligarker, som så plyndret virksomhetene innenfra.

Det internasjonale pengefondet startet overvåking av sentralbanken i 1980, og strukturjusteringsprogrammer i regi av Verdensbanken ble satt i gang fra 1983. Disse gjorde det økonomiske handlingsrommet til Mobutu-regimet smalere, og mulighetene til å vedlikeholde maktstrukturene regionalt forvitret.

Med slutten på den kalde krigen i overgangen fra 1980- til 1990-tallet sluttet Mobutu-regimet å være nyttig for USA, og enda en kilde til statsinntekter ble borte. Dermed ble de regionale maktstrukturene enda mer uavhengige av Mobutu. Økonomien gikk enda dårligere, samtidig som regimets makt ble svekket og Mobutu ble tvunget til å åpne for et flerpartisystem og en nasjonal konferanse om landets framtid.

Tidlig på 1990-tallet brøt det ut væpnede kamper i Katanga og i Kivu – konflikter som i stor grad dreide seg om maktkamp mellom mektige lokale aktører, men hvor disse mobiliserte befolkningen regionalt ved å spille på etniske motsetninger.

Det var omfattende opptøyer og plyndring i Kinshasa i 1991 og 1993. Gjennom 1990-tallet skjedde en nær total kollaps i næringslivet, både i hovedstaden og regionene. Det statlige gruveselskapet Gécamines imploderte.

Folkemordet i Rwanda april-juli 1994 førte til at hundretusener flyktet fra Rwanda inn i Nord-Kivu av frykt for hevnaksjoner fra de nye makthaverne i landet. Etter dette har Rwandas post-folkemord-regime gjentatte ganger invadert Kongo og på andre måter forsøkt å påvirke den politiske utviklingen der – både i nærområdene i Øst-Kongo, og nasjonalt.

Den første Kongokrigen brøt ut seint i 1996, og Mobutu-regimet falt allerede i mai 1997. Laurent-Désiré Kabila overtok som president, og brøt siden med sine ugandiske og rwandiske støttespillere i juli 1998. Dette førte til utbruddet av den andre Kongokrigen, som varte til 2001.

Tross fredsslutningen i 2001, fortsetter væpnet konflikt i Øst-Kongo. Særlig i Nord- og Sør-Kivu, men i perioder også lenger nord i Ituri og lenger sør i tilstøtende områder av Katanga.

Statsapparatet har i liten grad klart å få kontroll over mineralutvinning siden fredsslutningen. I områdene med væpnet konflikt i Øst-Kongo er det nærmest ingen kontroll, i mer fredelige områder har utenlandske interesser (blant annet kinesiske) klart å få kontroll over mye av den lukrative mineralutvinningen gjennom avtaler hvor uttellingen for kongolesiske myndigheter er forholdsvis dårlig.

Selv om Joseph Kabilas styre siden 2001 har sikret seg en del statsinntekter, har dette i forsvinnende liten grad gått til offentlige tjenester til befolkningen. Veinettet i landet er fremdeles svært dårlig, jernbanenettet fungerer i liten grad. Offentlig skole og helsevesen er i praksis privatisert – offentlige skoler ved at driften hovedsakelig finansieres gjennom skolepenger i strid med landets grunnlov, og det offentlige helsevesenet gjennom institusjonalisert korrupsjon.

Konsekvensen av flere tiår med tilbakegang er at for kongolesere flest har unntakstilstanden blitt normalen. Under alle Landinfos tjenestereiser til Kongo har utenlandske diplomater og bistandsarbeidere gitt uttrykk for dyp oppgitthet og

pessimisme over utviklingen i landet, kombinert med beundring for vanlige kongoleseres evne til å klare seg under svært vanskelige forhold – forhold som bare unntaksvis later til å bli bedre over tid. Det er liten tvil om at Kongo er et land med eksepsjonelt store utfordringer for befolkningen sammenlignet med de fleste land i Afrika sør for Sahara – også i de delene av landet hvor det ikke pågår væpnet konflikt.

3. MIGRASJON I KONGO

3.1 KULTURELLE OG SPRÅKLIGE FORSKJELLER

Det er et stort etnisk og språklig mangfold i Kongo, og landet er dessuten ganske ujevnt befolket. Befolkningen er særlig konsentrert i hovedstaden Kinshasa og området Bas-Congo mellom Kinshasa og Atlanterhavet; i Kasai; i Katanga; langs Kongo-elva fra Kinshasa til Kisangani, og i et belte helt i øst langs grensene til Uganda, Rwanda, Burundi og Tanzania. I disse områdene fungerer særlig fire språk som lingua franca på tvers av etniske og språklige skiller, og de brukes også som undervisningsspråk i skoleverket. I Bas-Congo brukes kikongo, i Kinshasa og langs Kongo-elva lingala, i Kasai tshiluba og i Katanga og Øst-Kongo swahili. Lingala brukes også en del ellers i landet, ikke minst fordi det er språket som dominerer innenfor landets hær (FARDC – Forces armées de la République Démocratique du Congo), administrasjonsspråk i Den katolske kirke og allestedsnærværende i lokal populærmusikk (Bokamba 2008, s. 220-226). De kulturelle forskjellene mellom de ulike delene oppleves delvis som ganske store – særlig mellom grenseområdene i øst og hovedstaden Kinshasa.

3.2 INTERN MIGRASJON I KONGO

3.2.1 Migrasjon fra landsbygda til byene

Som på kontinentet ellers går den viktigste flyttestrømmen i Kongo fra landsbygda til byene.³ Det meste av slik migrasjon går til byer i folks nærområder, og årsakene til at folk flytter er mange – utdannelse, arbeid og byenes andre forlokkende muligheter. Mange av disse migrantene er fattige og ressursvake. Siden tidlig på 1990-tallet har en viktig tilleggsårsak for mange vært å finne større trygghet på grunn av lange perioder med væpnet konflikt.

En annen migrasjonsstrøm har gått mellom ulike byer i Kongo – både fra regionale sentre til Kinshasa, og mellom regionale sentre. Denne migrasjonen har særlig omfattet offentlig ansatte (inkludert personell tilknyttet landets væpnede styrker) og folk som jobber med handelsvirksomhet – altså folk med utdannelse og ressurser, men også folk fra fattigere samfunnslag.

3.2.2 Migrasjon til Kinshasa

I 1881 anla oppdageren Henry Morton Stanley en handelsstasjon ved noen lokale fiskerlandsbyer ved Kongo-elva som han kalte Léopoldville. På drøyt 130 år har

³ Merk at det knapt fantes byer i Kongo da landet ble kolonialisert på slutten av 1800-tallet. Alle landets byer vokste fram i løpet av kolonitida (Freund 2009, s. 10).

befolkningen vokst fra noen hundre til å bli Afrikas tredje største by (etter Kairo og Lagos), sannsynligvis med over ni millioner innbyggere. Dagens *kinois* (Kinshasa-beboere) har overveiende røtter andre steder i Kongo, og en del er førstegenerasjons migranter.

Det finnes ingen pålitelig statistikk over befolkningen i Kinshasa. Det har ikke vært gjort noen folketelling siden 1984, og det finnes ingen systemer for bostedsregistrering i landet. Dermed finnes det heller ingen systematisk, detaljert oversikt over migrasjon mellom ulike deler av Kongo, eller annet enn anslag over hvordan Kinshasas befolkning fordeler seg med hensyn til etnisk og regional opprinnelse. Historikeren William Freund opplyser med basis i annen forskning at migrasjonen til Kinshasa under kolonitida særlig var dominert av folk med kongo-bakgrunn, altså fra områdene vest for Kinshasa, men at denne gruppas dominans har blitt mindre på grunn av migrasjon fra Kasai og Bandundu – provinser øst for Kinshasa (Freund 2009, s. 15; se også Ayimpam 2014, s. 66-67). Like fullt later ennå rundt 40 % av befolkningen i Kinshasa til å ha kongo-bakgrunn (De Herdt 2004, s. 119).

I svært mange land er hovedstadsområdet ikke bare senter for offentlig administrasjon, men også det økonomiske navet. I Kongo skjedde det en sterk grad av industrialisering under kolonitida – med unntak for Sør-Afrika, større enn noe annet sted i Afrika sør for Sahara – og denne industrialiseringen var primært lagt til Kinshasa. Mye av virksomheten gikk imidlertid i stå allerede fra nasjonaliseringen i 1974, og plyndringsbølgene i Kinshasa i 1991 innebar dødsstøtet for industrien og mye av handelsvirksomheten i byen (Ayimpam 2014, s. 80). Dette innebærer at Kinshasas tiltrekning på kongolesiske migranter på leting etter jobb er blitt betydelig svekket siden tidlig på 1990-tallet.

3.2.3 Migrasjon til andre større byer i Kongo

Ikke bare Kinshasa har opplevd stagnasjon og nedgangstider fra begynnelsen av 1990-tallet. Også andre tidligere viktige byer, som for eksempel Kisangani, har opplevd tilsvarende nedgang (Freund 2009, s. 10).

I noen andre regionale byer har derimot næringslivet hatt et oppsving de siste to tiårene. Goma i Nord-Kivu har vokst som handelssentrum siden byen er direkte tilknyttet veinettet i Rwanda og derfra videre til Uganda, Tanzania og kysten (Freund 2009, s. 10-11), men også fordi all den internasjonale bistandsvirksomheten som er konsentrert i byen på grunn av den vedvarende konflikten i Øst-Kongo i seg selv skaper økonomisk vekst (Vlassenroot & Büscher 2009). Også Butembo i Nord-Kivu og Mbuji-Mayi i Kasai-Oriental er byer som har sett betydelig vekst, i stor grad på grunn av uregulert ressursutvinning (Freund 2009, s. 11). Videre har kobberutvinningen i Katanga tatt seg kraftig opp igjen på grunn av mye høyere priser på verdensmarkedet og utenlandske investeringer i gruvedrift – særlig kinesiske, noe som har ført til kraftig økonomisk vekst i Lubumbashi (York 2012). Det økonomiske oppsvinget i disse byene i Kongo har sannsynligvis ført til at de ses på som mer attraktive å migrere til enn Kinshasa.

3.3 MIGRASJONSMØNSTRE FOR INTERNT FORDREVNE

Siden årtusenskiftet har væpnet konflikt i Kongo stort sett vært avgrenset til Øst-Kongo. Det er særlig i provinsene Nord- og Sør-Kivu, Maniema og tilstøtende områder av Orientale det har vært vedvarende uro i hele eller deler av denne perioden. Siden 2011 har konfliktene også blusset opp igjen i det østlige Katanga

(IRIN News 2012). Konflikter mellom ulike opprørsgrupper, kongolesiske militære styrker, FN-styrker og militære styrker fra Rwanda og Uganda har skapt svært vanskelige forhold for befolkningen i et belte langs Kongos østlige grense fra Ituri og Bunia i nord via Nord- og Sør-Kivu til Pweto i sør.⁴

3.3.1 Nærområdene til konfliktene

Per januar 2015 hadde FNs kontor for koordinering av humanitære saker OCHA registrert drøyt 2,7 millioner internt fordrevne i Kongo:

Internt fordrevne i Kongo per januar 2015 (OCHA 2015)	
Orientale	467 515
Nord-Kivu	861 287
Sør-Kivu	618 326
Maniema	185 310
Katanga	582 747
Til sammen	2 715 185

OCHAs anslag ligger på omtrent samme nivå som tallet fra Internal Displacement Monitoring Centre, som per 31. desember 2014 anslo det til å ligge på 2 756 600 (IDMC 2015).

OCHAs oversiktskart (OCHA 2015) viser bare registrerte internt fordrevne i Kongos fem østlige provinser, noe som tyder på at den store majoriteten av internt fordrevne befinner seg i deler av konfliktområdene som oppleves som noe tryggere enn der folk opplever større fare for væpnede trefninger.

Da Landinfo avholdt møter med internasjonale bistandsorganisasjoner og representanter for det sivile samfunnet i Goma i oktober 2008, var det allmenn enighet om at det store flertallet av de internt fordrevne forflytter seg ganske korte strekninger – sjelden mer enn noen titalls kilometer. Dette skyldes en kombinasjon av faktorer. De fleste er bønder, og reiser så langt at de kan føle seg tryggere, men helst ikke lengre enn at de i fredeligere perioder kan dra tilbake til boligene og jordstykkene sine for å undersøke forholdene, og – i beste fall – sikre avlingene sine. Videre lever svært mange på eksistensminimum, og ofte har de ikke penger til å reise lengre enn de kan gå. Det er ingenting som tyder på at dette hovedmønsteret har endret seg siden 2008.

OCHAs siste oversikter for Nord- og Sør-Kivu viser at det bare er en svært liten andel av de internt fordrevne som er registrert bosatt i provinshovedstedene Goma og Bukavu – henholdsvis 2,22 % og 0,53 % (OCHA 2014a, 2014b). Det kan imidlertid være at en del har tatt seg fra områder som oppleves som utrygge til byer uten å bli registrert som internt fordrevne. IDMC påpeker nettopp at det er begrenset med data tilgjengelig over internt fordrevne i urbane områder (IDMC 2015).

⁴ Crisis Group og Rift Valley Institutes Usalama Project har utgitt en rekke grundige rapporter om konfliktene i Øst-Kongo (Crisis Group u.å.; RVI u.å.). Se også Rawlence 2012; Stearns 2011, s. 305-337; Van Reybrouck 2011, s. 419-483.

3.3.2 Konfliktrelatert migrasjon fra Øst-Kongo til Kinshasa

Verken OCHAs eller IDMCs oversikter inneholder konkrete data om internt fordrevne bosatt i Kinshasa (OCHA 2015; IDMC 2015). IDMC påpeker at dette er en svakhet ved dataene, og at det dermed kan finnes internt fordrevne i Kinshasa fra andre deler av landet, selv om det ikke går fram av tilgjengelig statistikk.

Landinfo tok opp temaet i møter i januar 2013 med to kilder med opprinnelse i Øst-Kongo som enten er bosatt i Kinshasa eller kjenner godt til forholdene der.

Den første kilden var den norsk-kongolesiske antikorrupsjonsaktivisten Ernest Mpararo, som selv har opprinnelse i Øst-Kongo, opplyste at hans inntrykk er at østkongolesere bosatt i Kinshasa primært har flyttet dit på grunn av arbeid eller studier. Når østkongolesere flytter på seg på grunn av sikkerhetsproblemer, velger de fleste heller å reise til naboland i Øst-Afrika – særlig Uganda, men også Burundi og Kenya. Det er flere årsaker til dette – ett eksempel er at det koster anslagsvis USD 900 å ta seg fra Goma til Kinshasa, mens kostnadene med å reise fra Goma til Kampala ligger rundt USD 100. Han trakk også fram at det finnes et apparat for å bistå flyktninger i nabolandene, i regi av UNHCR og andre organisasjoner, mens internt fordrevne i Kinshasa i liten grad kan vente å finne bistand hos andre enn det de måtte ha av personlig nettverk. Dessuten påpekte han at Kinshasa er en mye dyrere by å leve i enn for eksempel Kampala, Ugandas hovedstad. I den grad en finner østkongolesere som reiser til Kinshasa for å komme unna trusler mot egen sikkerhet i Øst-Kongo, dreier det seg først og fremst om politiske opposisjonsledere, journalister og menneskerettighetsaktivister.

Kvinneorganisasjonen Fond pour les femmes congolaises (FFC), som har sete i Kinshasa, var den andre kilden vi tok opp dette temaet med. Flere av representantene for FFC som Landinfo møtte i januar 2013 kommer selv fra Øst-Kongo, og befant seg i Kinshasa fordi sikkerheten deres var truet i øst. Flere av dem beskrev forhold hvor de var blitt tvunget til å flytte flere ganger i øst for å unnsnippe sikkerhetsproblemer, før de til slutt var endt opp i Kinshasa. Én hadde først flyttet fra Bunia i Orientale til Beni i Nord-Kivu, siden til Butembo lengre sør i provinsen, og til slutt fått bistand av MONUSCO til å etablere seg med familien i Kinshasa.⁵ Det er imidlertid svært få som får den typen hjelp ifølge FFC, og vanligvis kun aktivister som er godt kjent lokalt og som har internasjonale kontakter. Personer med begrenset kontaktnett og lite midler står i en mye vanskeligere situasjon, og har gjerne bare mulighet til å komme seg noen titalls kilometer unna med familiene sine.

Samtidig beskrev FFM-aktivistene en utfordrende situasjon for dem som har reetablert seg i Kinshasa, på grunn av høye levekostnader i byen, stor arbeidsledighet og andre store praktiske utfordringer.

3.4 MIGRASJON FRA KONGO TIL UTLANDET

Det foreligger svært varierende anslag på hvor mange kongolesere som har emigrert til utlandet. En studie av migrasjon til og fra Kongo gjort av International Organization for Migration presenterer tall fra drøyt 800 000 til seks millioner.

⁵ Representanter for MONUSCOs enhet som jobber med beskyttelse i saker som omfatter menneskerettighetsbrudd bekreftet i møte med Landinfo at de har mandat til å bistå med relokalisering internt i landet. Hver sak blir verifisert lokalt, men det er ganske sjelden en sak ender med relokalisering. Når relokalisering skjer, omfatter det ikke bare enkeltpersoner, men også vedkommendes familie, siden deres trygghet også er i fare.

Studien siterer også tall fra OECD som viser at kongolesiske utvandrere i stor grad har vært bosatt lenge utenfor Kongo (IOM 2010, s. 61).

I likhet med migrasjon innenfor et land, kan også migrasjon mellom land ha flere årsaker – som arbeid, studier, familiegjenforening og/eller å søke større trygghet (IOM 2010, s. 62-64).

3.4.1 Migrasjon fra Kongo til afrikanske land

Ifølge tall fra FNs utviklingsprogram UNDP oppholder 79,7 % av kongolesiske utvandrere seg i andre afrikanske land. Sør-Afrika er det viktigste oppholdslandet, fulgt av nabolandene Kongo-Brazzaville, Zambia, Rwanda, Zimbabwe og Uganda (IOM 2010, s. 61). Dette er basert på offisielle tall, men selv om mye av migrasjonen mellom afrikanske land ikke gjenspeiles i offisiell statistikk, gjenspeiles nok denne sterke tendensen også i de migrantene som ikke er del av offisielle registre i landene det gjelder eller tallmateriale fra for eksempel UNHCR. To av de seks landene har ingen felles grense med Kongo, men særlig Sør-Afrika er destinasjonsland for mange migranter fra Afrika generelt.⁶

De fire andre landene som er nevnt grenser alle til Kongo, og dessuten til særlig folkerike deler av landet. Brazzaville ligger rett over Kongo-elva for Kinshasa, Katanga grenser mot Zambia og de folkerike delene av Øst-Kongo mot Rwanda og Uganda. Nabolandene Angola, Burundi og Tanzania er ikke nevnt i oversikten ovenfor, men også der finnes det nok en del kongolesere. Det faktum at angolanske myndigheter har tvangsreturnert flere hundre tusen kongolesere siden 2003 viser at det særlig er betydelig migrasjon fra Kongo til Angola, men i hovedsak uten at migrantene er registrert hos lokale myndigheter (IRIN News 2011; HRW 2012, s. 9-17).

En annen viktig faktor til migrasjon til nabolandene nevnt ovenfor er tette bånd mellom etniske grupper på kongolesisk side og dem i nærområdene over grensene. Kinshasa og området rundt er kjerneområde for kongo-befolkningen i vest i Kongo, som også dominerer i den sørlige delen av Kongo-Brazzaville og det nordlige Angola. Tilsvarende bor flere folkegrupper på begge sider av grensen i sør mellom Kongo og Zambia, og mellom Øst-Kongo og Tanzania, Burundi, Rwanda og Uganda.⁷ I tillegg er tre av de store kongolesiske språkene kikongo, lingala og swahili også utbredt i flere av nabolandene,⁸ noe som gjør at migranter som flytter mellom disse landene ikke har større utfordringer med å gjøre seg forstått enn migranter mellom skandinaviske land.

⁶ Sør-Afrika er gjennomgående attraktivt som migrasjonsland siden landet har et betydelig høyere ressursnivå og bedre infrastruktur enn stort sett alle andre land i Afrika sør for Sahara. Det er vanskeligere å se hvorfor Zimbabwe skulle oppleves som et attraktivt sted å reise.

⁷ Vi finner tilsvarende mønstre i grenseområdene mellom det nordlige Kongo og det nordlige Uganda, Sør-Sudan og Den sentralafrikanske republikk, men disse delene av Kongo er mindre befolket. Det er også dårligere veinett og annen infrastruktur på begge sider av grensene i disse områdene enn vi finner i områdene som tidligere er nevnt. Den eneste storbyen på den andre siden av grensen i dette området er Bangui, hovedstaden i Den sentralafrikanske republikk.

⁸ Kikongo er det dominerende språket i det sørlige Kongo-Brazzaville og det nordlige Angola, og lingala er utbredt i Nord-Angola, Brazzaville og grenseområdene ellers mellom Kongo og Kongo-Brazzaville. Swahili, som er det dominerende språket i hele Øst-Kongo, er opprinnelig et språk som kom til regionen fra nabolandene langs kysten av Det indiske hav. Det er offisielt språk i Tanzania, svært utbredt i Kenya og forstått av mange i Burundi, Rwanda og Uganda.

3.4.1.1 Flyktninger fra Kongo til regionen ellers på 2000-tallet

Hovedsakelig som resultat av konfliktene i Øst-Kongo (se del 3.3.2), hadde UNHCR per januar 2015 registrert drøyt 460 000 kongolesiske flyktninger og asylsøkere i Uganda, Rwanda, Burundi, Tanzania og Sør-Afrika (UNHCR 2015a, 2015b, 2015c, 2015d, 2015e).

Kongolesiske flyktninger i et utvalg land i regionen (UNHCR 2015a, 2015b, 2015c, 2015d, 2015e)			
	Flyktninger	Asylsøkere	Til sammen
Uganda	226880	7840	234720
Rwanda	84640	180	84820
Burundi ⁹			57700
Tanzania	59440	2200	61640
Sør-Afrika	15000	8500	23500
Til sammen			462380

Den etniske bakgrunnen til kongolesiske flyktninger i Uganda, Burundi og Tanzania gjenspeiler sannsynligvis i stor grad den sammensatte befolkningen på den kongolesiske siden av grensen mot de respektive landene. De mer ressursssvake bor i grenseområdene av oppholdslandene, mens det er en tendens til at de mer ressurssterke tar seg til større byer – særlig Ugandas hovedstad Kampala.

De kongolesiske flyktningene i Rwanda er derimot nesten utelukkende tutsier,¹⁰ på grunn av utbredt dyp mistro til Rwanda og Kabila-regimet blant andre kongolesere (Landinfo 2015, s. 8).

Den demografiske bakgrunnen til kongolesiske flyktninger i Sør-Afrika kan være mer etnisk sammensatt og også omfatte kongolesere fra andre deler av landet enn konfliktområdene i øst. Det er også grunn til å tro at kongoleserne i Sør-Afrika kommer fra høyere samfunnslag enn dem som har flyktet til nærområdene, siden det er kostbart å ta seg fra Kongo til Sør-Afrika.

3.4.1.2 Regional arbeidsmigrasjon fra Kongo på 2000-tallet

Hvis vi ser bort fra Øst-Kongo, har forholdene i Kongo vært forholdsvis rolige siden årtusenskiftet, og dermed er det sannsynlig at migrasjon fra disse områdene av Kongo primært er knyttet til håp om bedre økonomiske muligheter i andre land i regionen. Her har den økonomiske boomen i Angola på grunn av høye oljepriser det meste av perioden antakelig vært en viktig faktor, i likhet med den betydelig bedre økonomiske situasjonen i Sør-Afrika sammenlignet med regionen ellers. Men også i Kongo-Brazzaville og Uganda er de økonomiske forholdene bedre enn i Kongo, og kan ha bidratt til migrasjon dit.

⁹ Tallene fra Burundi spesifiserer ikke hvor mange som er registrert som henholdsvis flyktninger og asylsøkere (UNHCR 2015a).

¹⁰ UNHCRs stedlige representant i Rwanda ville i møte med Landinfo i oktober 2008 ikke gå lenger enn til å si at flyktningene fra Kongo i all hovedsak var kinyarwanda-talende, antakelig på grunn av utbredt frykt i Rwanda (både blant rwandere og utlendinger) for å snakke åpent om etniske skiller, siden det kan føre til anklager om «etnisk divisjonisme» (Freedman, Weinstein, Murphy & Longman 2011, s. 307-309).

4. NETTVERK I KONGOLESISK DAGLIGLIV

I et samfunn hvor krisen oppleves som nær permanent, lever likevel idealene videre om tradisjonelle forpliktelser til familie, slekt og andre en har sosiale bånd til. Samtidig fører de ytterst begrensede mulighetene folk faktisk har til å bistå andre til at de i praksis særlig hjelper dem de kan vente noe tilbake fra: «People help each other primarily if they expect something in return. Debt, whether it be in form of a loan, a service rendered or a favour, will ultimately have to be redeemed» (Nzeza 2004, s. 23). Dermed er det påvist en sterkere forvitring av nettverkssolidaritet i Kongo enn den en finner i mange andre afrikanske land.

4.1 FAMILIE OG SLEKT

Kongo-forskeren Tom de Herdt har vist at det i Kinshasa først og fremst er de mer velstående som er i stand til å oppfylle tradisjonelle idealer om å bistå medlemmer av storfamilien som trenger det. Når det blir mer begrenset med ressurser, prioriterer folk i dag familiemedlemmer i opp- og nedstigende linje – altså foreldre, barn og barnebarn, på bekostning av voksne søsken, onkler, tanter, nevøer, nieser, osv. (de Herdt 2004, s. 123-125, 128-129).

Dette får både konsekvenser for hvem en faktisk kan forvente hjelp av, og for hva slags hjelp en kan forvente:

As a general rule it is unthinkable to refuse hospitality to extended family members. This supposedly age-old social norm, however, has been reinvented recently by other, secondary norms, which provide loopholes to the general rule. Visitors accept that they cannot accept hospitality for long periods of time. The Kikongo proverb nsudi nwa kutisana (in order not to smell the other's bad breath, one needs breathing space) is often used in this respect. The pressure of poverty tends to restrict household-level solidarity to nuclear-family members. Another innovation is that guests are expected to provide their own food: at best, hospitality is limited to providing a bed and a roof. The problem of food access is considerable, as revealed by this widespread sentiment: 'There isn't enough food for everyone. You girls are big, don't the men that you meet give you money?' (de Herdt 2004, s. 129).

I konfliktområdene øst i Kongo innebærer det store antallet internt fordrevne som søker tilflukt hos slektninger en betydelig utfordring for den tradisjonelle solidariteten med storfamiliemedlemmer. Også her har dette ført til at folk i praksis kan forvente mindre hjelp fra slektninger enn tradisjonelle idealer om solidaritet skulle tilsi (Raeymaekers 2014). Dette var også inntrykket flere kilder Landinfo møtte i Goma i 2008 formidlet (møter med AAP, CREDDHO, DFJ, Flyktninghjelpen, og IRC, Goma, oktober 2008).

Den desperate fattigdommen mange lever i trekkes fram som en viktig årsak til en økning i hekserianklager mot nære familiemedlemmer – særlig barn, noe som har bidratt til et stort oppsving i antallet barn som lever på gata i kongolesiske byer. Den sterkere utbredelsen av denne typen konflikter mellom nære familiemedlemmer kan også tolkes som et tegn på forvitring av familiebånd i Kongo (de Boeck 2004; de Boeck & Plissart 2014, s. 146-209; Quaretta 2011).

4.2 ETNISITET OG REGIONAL BAKGRUNN

I et samfunn hvor folk flest finner det vanskelig å møte tradisjonelle forventninger om bistand mellom selv nære slektninger, blir mulighetene til å bistå andre utelukkende fordi en deler etnisk og/eller regional bakgrunn med dem også små. Dermed er det på ingen måte sagt at etnisk og regional bakgrunn ikke har stor betydning i dagens Kongo, men da mer for politisk organisering og mobilisering.¹¹ Etnisk eller regionalt fellesskap kan være ett av flere mulige utgangspunkt for å etablere mer forpliktende sosiale bånd, men utenfor åpne konfliktsituasjoner er de ikke nødvendigvis viktigere enn for eksempel naboskap, arbeidsfellesskap eller felles religiøs tilhørighet.

4.3 RELIGIØSE SAMFUNN

Religion er både en kilde til åndelig trøst og praktisk bistand, siden tilknytning til en menighet eller et annet religiøst samfunn også utgjør et potensiale for forpliktende sosiale bånd med de andre innenfor dette fellesskapet (de Boeck & Plissart 2014, s. 93-113).¹²

4.4 «LA DÉBROUILLE» – EVNEN TIL Å KUNNE SNO SEG

Et sentralt begrep i mediedekning, rapportering og forskning om Kongo er det franske uttrykket *la débrouille*. Verbet *se débrouiller* betyr å få orden i, finne ut av, men i en kongolesisk setting har det betydningen av å sno seg og klare seg under svært vanskelige forhold. Forskeren Sylvie Ayimpam forklarer det slik:

Begrepet débrouille i den betydningen det brukes av lokale aktører, og slik det er brukt her, handler om mer enn bare å overleve økonomisk. Det handler om alle dagliglivets handlinger som folk i Kinshasa foretar seg med en påfallende oppfinnsomhet, for å make å leve og oppfylle ulike behov, i en by rammet av en mangefasettert krise hvor staten har klappet sammen, samtidig som den skaper avmakt (Ayimpam 2014, s. 25 – Landinfos oversettelse).

Selv om Ayimpam beskriver forhold i Kinshasa, brukes begrepet likt overalt i Kongo. *La débrouille* innebærer et dagligliv hvor hver minste ting må forhandles om, hvor triksing er normen, og hvor folk konstant opplever at de er nødt til å strekke eller bryte moralske, kulturelle og juridiske normer for å klare seg (Nzeza 2004). Én strategi, som særlig forsøkes av folk med utdanning, er å forsøke å etablere organisasjoner i håp om å få tilgang til statlige ressurser eller internasjonale bistandsmidler (Giovannoni, Trefon, Kasongo & Mwema 2004).

Konsekvensen er også en tilværelse på eksistensminimum for store deler av befolkningen i Kongo, og rundt halvparten av befolkningen i Kinshasa må klare seg med ett måltid om dagen – en fjerdedel med ett måltid annenhver dag (Tollens 2004, s. 48).

¹¹ Dette skjer ut fra en utbredt tankegang i Kongo og mange andre afrikanske land hvor politikere og maktpersoner forventes å favorisere dem med samme etniske og regionale bakgrunn som de har selv, fordi det ikke er nok ressurser til rettferdig fordeling.

¹² Samtidig kan religiøse samfunn faktisk også utgjøre en trussel for folk, som når pinsekirker er kilde til hekserianklager – noe som ofte rammer de aller svakeste, som nevnt i del 4.1.

5. PRAKTISKE FORHOLD

5.1 OFFENTLIG TJENESTETILBUD

Den allmenne dysfunksjonaliteten og korrupsjonen i kongolesisk offentlig sektor er viden kjent, og begrepet kleptokrati ble brukt om Kongo lenge før landets nærmest fullstendige sammenbrudd på 1990-tallet. Dette har vært fokus for omfattende forskning (Trefon 2007, 2009; Giovannoni, Trefon, Kasongo & Mwema 2004; Putzel, Lindemann & Schouten 2008), men her skal vi avgrense oss til korte beskrivelser av forhold i helsevesenet, skoleverket og av infrastruktur.

5.1.1 Helsevesen

I sin siste årsrapport omtaler Leger uten grenser (MSF) helsevesenet i Kongo som «dysfunksjonelt», noe som førte til at mange kongolesere mangler basishelsetjenester og at det i 2013 fant sted en rekke utbrudd av kolera, malaria og meslinger som kunne vært forhindret (MSF 2014, s. 42). I møte med representanter for MSF i Kinshasa i januar 2013 beskrev de situasjonen som nærmest katastrofal – mens forventet levealder for menn ved fødsel i 1990 var 59 år, var den på møtetidspunktet nede i 49 år. Organisasjonen regner at et land må bruke minst USD 44 per innbygger for å sikre helt grunnleggende helsetjenester, i januar 2013 lå de offisielle bevilgningene i Kongo på USD 16 per innbygger, og de reelle bevilgningene som faktisk nådde fram utgjorde sannsynligvis ikke mer enn USD 2-3 per innbygger. Resultatet er at kongolesere i praksis må dekke alle helseutgiftene sine selv. Videre står de overfor helseutfordringer som befolkningen i mange andre afrikanske land slipper, blant annet bryter det stadig ut epidemier en ellers i verden sjelden ser utenfor krigssoner – også i de delene av landet hvor det ikke er væpnet konflikt. Dette har som konsekvens at arbeidet til MSF i Kongo vedvarende dreier seg om å takle akutte kriser, noe som gjør det vanskelig å prioritere oppbygging av basishelsetjenester i samarbeid med landets myndigheter. Uten godt utbygde grunnleggende helsetjenester blir det umulig å drive særlig forebyggende arbeid, og dermed oppstår det stadig nye akutte situasjoner.

De offentlige helsetjenestene som finnes er primært tilgjengelige i storbyene (for en beskrivelse av forholdene i Kinshasa, se Persyn & Ladrière 2004 og Tsakala & Bongo-Pasi 2004, s. 94-95), siden det er vanskelig å få helsepersonell til å jobbe andre steder – selv i storbyene uteblir offentlige lønninger og driftsmidler stadig, og forholdene er enda verre utenfor byene. MSFs representanter beskrev en allmenn oppgitthet blant bistandsaktører fordi utfordringene i landet oppleves som uovervinnelige – samtidig var de dypt imponert over befolkningens evne til å klare seg under de enormt vanskelige forholdene som har vedvart i tiår.

Paradoksalt nok understreket MSF i Kinshasa at helseforholdene i Øst-Kongo, for eksempel i Goma, faktisk var noe bedre enn ellers i landet fordi det var større politisk vilje hos lokale myndigheter til å samarbeide med bistandsaktører.¹³ (Merk at også i øst er helsetjenestene – både offentlige og dem drevet av utenlandsk bistand – konsentrert i byene.)

¹³ Samtidig er det Landinfos klare inntrykk at mye av den internasjonale bistanden er fokusert nettopp på Øst-Kongo, muligens siden det er lettere å skaffe midler til prosjekter i et konfliktområde som stadig blir omtalt i internasjonale medier enn til områder av landet hvor det ikke pågår væpnet strid.

5.1.2 Offentlig skole

I prinsippet skal alle de offentlige skolene – både de helt offentlige og de drevet av fire religiøse nettverk¹⁴ – finansieres av offentlige midler. De faktiske bevilgningene per skoleelev har imidlertid gått ned fra USD 159 i 1982 til USD 4 i 2002. Lærerlønningene ble kuttet med over 80 %, og antall lærere som ble lønnet av det offentlige ble halvert i samme periode. Fra 2002 til 2006 bedret situasjonen seg noe, men er fremdeles langt unna forholdene i 1982 (Titeca & De Herdt 2011, s. 221).

For å kompensere for manglende offentlige midler, satte Den katolske kirke og den nasjonale foreningen for foreldre av skoleelever i gang et alternativt finansieringssystem tidlig på 1990-tallet som har blitt nærmest institusjonalisert. I dag blir 90 % av driftskostnadene i skoleverket finansiert gjennom at elevenes foreldre betaler skolepenger til barnas lokale skole. Dermed kan en si at den offentlige skolen i praksis er privatisert og drevet av ikke-statlige aktører, selv om den fremdeles formelt sett er offentlig drevet (Titeca & De Herdt 2011, s. 221-222), og selv om det i § 46 i Kongos grunnlov eksplisitt heter at barneskole er gratis og obligatorisk (s. 226). I praksis må altså barns foresatte dekke nesten alle de reelle utgiftene til skolegang – inkludert administrasjonskostnader på alle nivåer av offentlig forvaltning.

5.1.3 Infrastruktur: Veier, vann- og elektrisitetsforsyning, kloakknnett

Kongo er et stort land, det ellefte største i verden.¹⁵ Avstandene er enorme, for eksempel er det 1570 kilometer i luftlinje mellom Goma i Nord-Kivu og Kinshasa. I kolonitida hadde Kongo en forholdsvis godt utbygget infrastruktur: Det fantes veinett mellom større byer, det var stabil forsyning av vann og elektrisitet og bygget ut kloakknnett i urbane områder – vel å merke primært i de delene av byene hvor det bodde europeere.

På grunn av stor erosjon og fravær av påkrevd vedlikehold har veinettet i landet i stor grad forvitret siden frigjøringen. Internasjonal bistand har tidvis bedret veinettet i ulike deler av landet, men ikke på langt nær nok til at veinettet er i nærheten av å fungere som det gjorde før 1960. Stor slitasje og erosjon fører også til at forbedringene bare har midlertidig virkning. Mye transport skjer dermed med båt (Tollens 2004, 53-55). Det er flyforbindelser mellom de store byene i Kongo, men prisnivået gjør det utenkelig å reise med fly for andre enn den økonomiske eliten. Representanter for organisasjonen Fonds pour les Femmes Congolaises (FFM), som selv er fra Ituri øst i landet, opplyste til Landinfo i Kinshasa i januar 2013 at å reise fra byene i grenseområdene i øst til Kinshasa med noe annet enn fly tar minst 4-5 uker.¹⁶

¹⁴ Siden 1977 har den offentlige skolen i Kongo formelt vært organisert i fem nettverk – ett av helt offentlig drevne skoler, og fire organisert av religiøse nettverk (et katolsk, et kimbaguitisk, et protestantisk og et islamsk) i samarbeid med offentlige myndigheter. Per 2011 gikk om lag tre fjerdedeler av alle barneskoleelever på skoler drevet av disse fire religiøse nettverkene. Halvparten av alle landets barneskoleelever gikk på skoler drevet av det katolske nettverket (Titeca & De Herdt 2011, s. 220-221).

¹⁵ Kongos flatemål tilsvarer litt mer enn flaten til Belgia, Frankrike, Irland, Italia, Luxemburg, Nederland, Portugal, Spania, Storbritannia, Sveits og Tyskland til sammen.

¹⁶ De anslo at det kan ta rundt én uke å komme seg landeveien fra Bunia og andre byer i grenseområdene til Kisangani, og siden minst fire uker med båt fra Kisangani til Kinshasa – avhengig av når det går båter (de går ikke regelmessig).

Vannforsyning, elektrisitetsforsyning og kloaknett har i liten grad blitt bygget ut utenfor områdene som ble prioritert av de koloniale myndighetene, og mye av denne infrastrukturen har også forvitret på grunn av manglende vedlikehold.

Konsekvensen er at det er svært tidkrevende og dyrt å flytte på seg, både lengre avstander og daglig pendling i byene. Videre har bare en forholdsvis liten andel av befolkningen tilgang til elektrisitet, rent vann eller sanitæranlegg, og det er de som bor i urbane områder hvor slikt ble bygget ut i kolonitida. På landsbygda er slik infrastruktur nærmest ikke-eksisterende. Merk at mangelen på rent vann og sanitæranlegg fører til stadige helseproblemer for mange, siden det skaper spredning av sykdom.

5.2 SYSSELSETTING

Kongo var et av få land i Afrika sør for Sahara med en stor industrialisering ved frigjøringen (bare i Sør-Afrika var den større). Industri og annet næringsliv ble særlig etablert i hovedstaden, men også i andre byer – særlig i områdene med lukrativ gruvedrift sørøst i landet. Nasjonaliseringen på 1970-tallet førte imidlertid til at mye av virksomheten gikk i stå. Plyndringene i Kinshasa i 1991 og 1993 ødela det som var igjen der, og siden da har industrien i hovedstaden ligget helt brakk (Ayimpam 2014, s. 80). Forholdene er ikke særlig bedre ellers i landet, med visse unntak.

«I Kinshasa er det i dag bare en forsvinnende liten del av den yrkesaktive befolkningen som har inntekt fra et stabilt arbeidsforhold i den «formelle» sektoren – offentlig eller privat» (Ayimpam 2014, s. 83). Forholdene er like ellers i landet, selv i områdene med større næringsvirksomhet enn Kinshasa. Arbeidsledigheten i hovedstaden gikk fra å være konjunkturavhengig til strukturell allerede i 1955, og dette har vedvart helt til i dag, tross et visst oppsving i lokal økonomi i perioden 1966-1974 (Ayimpam 2014, s. 83). Den økonomiske veksten som har vært på 2000-tallet har i liten grad endret dette, siden den er preget av en «rovdyr-mentalitet» (*dans l'état de la prédation*) (Ayimpam 2014, s. 87).

Salg av kontantkort til mobiltelefoner, Boulevard 30 Juin, Kinshasa (foto: Geir Juell Skogseth).

Det som er av produksjonsvirksomhet i Kongo dreier seg primært om utvinning og eksport av råvarer (metaller, edelstener og tømmer). Dette sysselsetter mange i

regionene hvor utvinningen skjer, men folks arbeidsforhold er gjennomgående svært ustabile og organisert som dagarbeid.

Globalisering har ført til at lokal produksjon av tekstiler, sko, husholdningsartikler og andre typer varer er blitt utkonkurrert av varer fra Asia. Dette har ført til endringer i arbeidsmarkedet, hvor stadig færre jobber med håndverk eller enkel produksjon, mens flere og flere jobber med distribusjon og salg av ting laget utenfor regionen (Ayimpam 2014, s. 34-35).¹⁷ Resultatet er at handelsvirksomhet i liten skala har bredt om seg med svimlende fart (s. 23), siden salg i svært små kvanta krever små investeringer, både i varer og utstyr. Slik salgsvirksomhet er derfor den vanligste måten å sysselsette seg på (s. 35). Som ellers i Afrika, er kongolesiske byer preget av allestedsnærværende salg av alle tenkelige ting og tjenester det finnes noen som kan tenkes å ville kjøpe.

Gatesalg til forbipasserende biler, Boulevard 30 Juin, Kinshasa (foto: Geir Juell Skogseth).

¹⁷ Dette er ikke unikt for Kongo og Kinshasa, men en markant utvikling over hele Afrika.

6. FORHOLD FOR KVINNER

Kampanje mot seksuell utnyttelse (foto: Geir Juell Skogseth).

En representant for en større internasjonal organisasjon ga i møte med Landinfo i januar 2013 uttrykk for at han opplevde at holdningene til kvinner er oppsiktsvekkende negative i Kongo – ikke bare fra et europeisk perspektiv, men også sammenlignet med andre afrikanske land han hadde jobbet i. Han trakk fram flere eksempler som han mente underbygget dette inntrykket:

- Juridiske begrensninger på gifte kvinners rett til å ta egne beslutninger (se nedenfor).
- Enda større utbredelse av vold og seksualisert vold mot kvinner.
- Større utbredelse av å tilby seksuelle tjenester mot goder fra maktpersoner – enten av kvinner selv, eller fra menn som tilbød seksuell tilgang til ektefelle, døtre eller andre kvinner.
- Større motstand blant kongolesiske menn enn i andre afrikanske land mot å signere kontrakter hvor de forplikter seg til ikke å kjøpe seksuelle tjenester eller på annen måte utnytte sin posisjon til å presse kvinner til sex.

Representanter for MONUSCOs kontor med ansvar for menneskerettigheter pekte også på særlige utfordringer for kvinner – som utbredt voldsbruk, både fysisk og seksualisert vold, manglende tilgang på utdanning og vansker med å nå fram hos politi og rettsapparatet fordi det blir sett på som et mannsdomene. Selv om det har blitt gjennomført kursing av blant annet politi for å gjøre dem mer oppmerksomme på hvordan de for eksempel skal forholde seg til anmeldelser av voldsbruk mot kvinner, har det hatt liten virkning.

6.1 DISKRIMINERENDE LOVVERK

Den kongolesiske familieloven, Loi 87-010 portant Code de la famille (Familieloven 1987), inneholder flere bestemmelser som setter begrensninger for gifte kvinner (Equality Now u.å.). En gift kvinne er forpliktet til å adlyde ektemannen sin (§ 444), hun må ha hans tillatelse eller autorisasjon i ulike situasjoner (§ 448 og 450) og hun er forpliktet til å bo sammen med ham og følge ham dit han ønsker å bosette seg, mens han på sin side er forpliktet til å la henne bo hos seg (§ 454). En kvinnes ektemann kan overta styringen av hennes økonomiske disposisjoner hvis de skader harmonien og de økonomiske interessene i husholdningen (§ 497).

6.2 VOLD MOT KVINNER

Vold mot kvinner og holdninger til slik vold er et fast tema i de omfattende helse- og demografiundersøkelsene som er gjennomført i en rekke afrikanske land i samarbeid mellom lokale myndigheter og det amerikanske konsulentfirmaet ICF International. Når vi sammenligner tall fra undersøkelsen gjennomført i Kongo i 2013-2014 (Ministère du Plan, Ministère de la Santé Publique & Measure DHS 2014) med tall fra tilsvarende undersøkelser i Nigeria, Sierra Leone og Uganda går det fram at forholdene i Kongo er mer alvorlige enn i disse landene.¹⁸

6.2.1 Holdninger til vold mot kvinner

Prosentandel av de spurte som er enig i at det er forsvarlig for en mann å slå kona si ut fra én eller flere årsaker (om hun brenner maten, krangler med ham, går ut uten å si fra, forsømmer barna, eller nekter å ha samleie med ham).

¹⁸ I alle disse landene er det gjennomført undersøkelser med identiske problemstillinger. Nigeria er tatt med fordi norsk utlendingsforvaltning behandler forholdsvis mange søknader om asyl fra nigerianske kvinner og fordi situasjonen i landet tidvis brukes som kontrast til kongolesiske forhold i forskning. Sierra Leone er valgt fordi det ligger i en annen del av Afrika, men også var gjennom en ødeleggende borgerkrig på 1990-tallet. Uganda er valgt fordi det er et naboland.

Land ¹⁹	Kvinner	Menn
Kongo (Ministère du Plan, Ministère de la Santé Publique & ICFI 2014, s. 299, 301)	74,8	59,5
Nigeria (NPC & ICFI 2014, s. 293-294, 295-296)	34,7	24,7
Sierra Leone (SSL & ICFI 2014, s. 258, 260)	62,8	33,5
Uganda (UBOS & ICFI 2012, s. 229, 231)	58,3	42,8

Av tabellen går det fram at det er en større andel både blant kongolesiske kvinner og menn som mener det er forsvarlig at en mann slår kona under visse omstendigheter enn hva vi finner i Nigeria, Sierra Leone og Uganda. Forskjellen er særlig stor mellom Kongo og Nigeria, men også tydelig mellom Kongo og Sierra Leone og Uganda.

6.2.2 Utbredelse av fysisk vold mot kvinner

Prosentandel av de spurte kvinnene som oppgir at de har blitt utsatt for fysisk vold.		
Land ²⁰	Noen gang	Det siste året
Kongo (Ministère du Plan, Ministère de la Santé Publique & ICFI 2014, s. 310)	51,8	27,2
Nigeria (NPC & ICFI 2014, s. 305-306)	27,8	11,2
Sierra Leone (SSL & ICFI 2014, s. 269-270)	55,5	27,0
Uganda (UBOS & ICFI 2012, s. 243)	56,1	26,9

Når det gjelder fysisk vold mot kvinner, skiller tallene fra undersøkelsen i Kongo seg lite fra dem i Sierra Leone og Uganda, men ligger en god del høyere enn dem vi finner i Nigeria.

6.2.3 Utbredelse av seksualisert vold mot kvinner

Bruken av seksualisert vold mot kvinner i forbindelse med væpnet konflikt i Kongo har fått stor oppmerksomhet i internasjonale medier, og har også vært fokus for forskning.²¹

Prosentandel av de spurte kvinnene som oppgir at de har blitt utsatt for seksualisert vold (Ministère du Plan, Ministère de la Santé Publique & ICFI 2014, s. 312).		
Provins	Noen gang	Det siste året
Kinshasa	16,2	5,6

¹⁹ I alle undersøkelsene er tallene også brutt ned i henhold til en rekke andre indikatorer for sosial bakgrunn i tillegg til kjønn.

²⁰ I alle undersøkelsene er tallene også brutt ned i henhold til en rekke andre indikatorer for sosial bakgrunn i tillegg til kjønn.

²¹ Mye av medieoppslagene og aktivismen rundt dette temaet har et sensasjonalistisk og overflatisk preg. For grundige analyser av forhold knyttet til seksualisert vold i Øst-Kongo, henviser vi til forskningsarbeidet til de to svenske afrikanistene Maria Eriksson Baaz og Maria Stern (for eksempel Eriksson Baaz & Stern 2010, 2013).

Bas-Congo	16,0	9,4
Bandundu	31,1	22,8
Équateur	27,4	16,7
Orientale	24,0	13,0
Nord-Kivu	27,6	14,6
Sør-Kivu	34,5	18,3
Maniema	34,1	20,4
Katanga	22,7	15,5
Kasai Oriental	30,5	20,3
Kasai Occidental	36,3	23,5
Gjennomsnitt	27,0	16,3

Det er en viss variasjon i tallene fra de ulike provinsene i landet. De fem provinsene hvor det har pågått væpnet konflikt i perioder siden årtusenskiftet – Orientale, Nord- og Sør-Kivu, Maniema og Katanga – ligger alle ganske høyt. Det er likevel på sin plass å peke på at en like stor eller enda større andel kvinner rapporterer å ha blitt utsatt for seksualisert vold i noen av provinsene hvor det ikke har vært væpnet konflikt siden 1990-tallet – som Bandundu og begge Kasai-provinsene. Seksualisert vold er altså utbredt også i deler av landet hvor det ikke pågår væpnet konflikt.

Prosentandel av de spurte kvinnene som oppgir at de har blitt utsatt for seksualisert vold.		
Land ²²	Noen gang	Det siste året
Kongo (Ministère du Plan, Ministère de la Santé Publique & ICFI 2014, s. 312)	27,0	16,3
Nigeria (NPC & ICFI 2014, s. 307-308)	7,4	3,3
Sierra Leone (SSL & ICFI 2014, s. 272-273)	10,5	4,9
Uganda (UBOS & ICFI 2012, s. 246)	27,8	16,2

Sammenligner vi gjennomsnittlige prosentandeler for kvinner i Kongo med dem i Nigeria, Sierra Leone og Uganda finner vi at forholdene i Kongo stort sett tilsvarer dem vi finner i Uganda, men er betydelig verre enn situasjonen i Nigeria og Sierra Leone. Selv de provinsene av Kongo med lavest prosentandeler (Kinshasa og Bas-Congo) ligger en del høyere enn gjennomsnittet for Nigeria, og også noe høyere enn nivået i Sierra Leone.

6.3 FORHOLD FOR ENSLIGE KVINNER MED BARN

I møte med Landinfo i Kinshasa i januar 2013 understreket IOMs stedlige representant at forholdene for enslige kvinner var særlig vanskelige, i et samfunn

²² I alle undersøkelsene er tallene også brutt ned i henhold til en rekke andre indikatorer for sosial bakgrunn i tillegg til kjønn.

hvor folk flest lever under svært utfordrende forhold. Dette underbygges også av forskningen. Afrikanisten Tom de Herdt har pekt på at synet på kvinner med barn født utenfor ekteskap i Kongo fremdeles er negativt – både fordi det bryter med tradisjonelle moralnormer som ser på ugifte mødre som «bortkastede», og fordi enslige mødre med barn utgjør en ekstra byrde for en husholdning. Enslige kvinner med barn forventes å ta vare på seg selv og egne barn økonomisk, også når de bor under samme tak som hennes foreldre (de Herdt 2004, s. 121, s. 128-131). Selv om de Herdts forskningsdata er innhentet i Kinshasa, mener Landinfo det er sannsynlig at forholdene er like utfordrende for enslige kvinner med barn i andre deler av landet – både i andre byer og på landsbygda.

7. SIKKERHETSFORHOLD

7.1 VÆPNET KONFLIKT

Konflikter mellom ulike opprørsgrupper, kongolesiske militære styrker, FN-styrker og militære styrker fra Rwanda og Uganda har skapt svært vanskelige forhold for befolkningen i et belte langs Kongos østlige grense fra Ituri og Bunia i nord via Nord- og Sør-Kivu til Pweto i sør. Dette har vært hovedområdet for væpnet konflikt i Kongo så langt på 2000-tallet. Utover virksomheten til den opprinnelig ugandiske opprørsgruppa Lord's Resistance Army (LRA) i grenseområdene mot det nordlige Uganda, Sør-Sudan og Den sentralafrikanske republikk, pågår det ikke væpnet konflikt utenfor Øst-Kongo i dag.

7.2 VOLDSKRIMINALITET

Politipatrulje, Gombe, Kinshasa (foto: Geir Juell Skogseth).

Voldskriminalitet er forholdsvis utbredt i Kongo, både i byene og på landsbygda. I byene tar den ofte form av vinningskriminalitet i regi av organiserte kriminelle som ofte er bevæpnet, et fenomen som har gått under betegnelsen kuluna siden valgkampen i 2006 (HRW 2014, s. 12-14). Politibekjempelsen av slik

voldskriminalitet har ført til menneskerettighetsbrudd (HRW 2014, s. 17-42), noe som illustrerer hvordan sikkerhetsstyrker i Kongo tidvis selv utgjør en trussel mot befolkningen, og ikke løsningen på folks sikkerhetsproblemer.

Også på landsbygda er voldskriminalitet et problem, begått både av kriminelle og av ulike sikkerhetsstyrker som utnytter maktposisjonen sin til å stjele og plyndre eller presse sivile for penger og eiendeler.

I tillegg til voldskriminalitet med vinningshensikt, er det også utbredt med seksualisert vold mot kvinner (se del 6.2.3).

7.3 SOSIAL URO

Sosial uro er et tilbakevendende fenomen i Kongo, særlig i byene, og har forekommet helt siden kolonitida (de Villers & Omasombo 2004, s. 137-140). Demonstrasjoner kan utarte til opptøyer og plyndring, som så møtes med brutale reaksjoner fra sikkerhetsstyrker. Tidvis fører det til at situasjonen eskalerer enda mer.

Særlig i september 1991 og januar 1993 var det enorme opptøyer i Kinshasa (Ayimpam 2014, s. 84-85; de Villers & Omasombo 2004, s. 143-148), men også i august-september 1998 brøt det ut stor uro i byen (de Villers & Omasombo 2004, s. 148-149). Disse hendelsene spøker fremdeles i bakgrunnen for mange når det bryter ut uro i byer i Kongo.

Årsakene til at uro oppstår kan være mange – de kan være lokale eller nasjonale, eller en kombinasjon. De er nærmest sykliske i forbindelse med valg på nasjonalforsamling og president, hvor politiske markeringer ikke bare skjer i stort omfang under valgkampen, men også i perioden etter valget, fordi det ofte skjer mobilisering for å protestere mot påstått valgfusk eller andre misligheter.

Det hender også det bryter ut protester mot myndighetene utenom disse periodene, når misnøyen med ulike forhold blir tilstrekkelig stor. Eksempler på dette så vi i flere kongolesiske byer i forbindelse med de spente forholdene rundt opprørsgruppene CNDP og M23 henholdsvis høsten 2008 og høsten 2012,²³ hvor det brøt ut demonstrasjoner mot at myndighetene og FN-styrkene ikke grep inn mot opprørerne.

Det hittil siste eksemplet på større uroligheter skjedde såpass nylig som i januar 2015, da det brøt ut store opptøyer i Kinshasa, og protester i andre byer (BBC 2015; Radio Okapi 2015a, 2015b).

²³ CNDP (Congrès national pour la défense du peuple) og etterfølgeren M23 (Mouvement du 23-Mars) er opprørsbevegelser som har operert i Nord-Kivu og tilstøtende områder av Øst-Kongo. Begge hadde utspring i tutsi-miljøer, og har vært støttet av Rwanda.

8. FORHOLD I KINSHASA

Kaféliv, Ndjili, Kinshasa (foto: Geir Juell Skogseth).

8.1 KINSHASAS SÆRSTILLING

Kinshasa er Kongos desidert største by, og den nest største byen i Afrika sør for Sahara, etter Nigerias tidligere hovedstad Lagos. Byen dekker et svært stort område, og har et flatemål på 9965 km² (rundt tjue ganger større enn Oslo kommune). Innbyggertallet ligger på anslagsvis 8-10 millioner, mens det ved frigjøringen i 1960 lå på rundt 450 000 (Ayimpam 2014, s. 67). Mesteparten av byen har grodd fram nesten helt uten byplanlegging (Ayimpam 2014, s. 68-69).

Urban infrastruktur finnes nesten bare i de rike bydelene (som var reservert europeere under kolonitida), og den har blitt svært dårlig vedlikeholdt siden frigjøringen. Utenfor sentrumsbydelene er veinettet katastrofalt dårlig og underdimensjonert for alle som må forflytte seg mellom der de bor og der de jobber, og transport er et stort problem. Mange går til fots lange strekninger (Ayimpam 2014, s. 70; Nzeza 2004, s. 29-30). Også sykehus og skoler er konsentrert i de rike bydelene (Ayimpam 2014, s. 70). Mange av bydelene som har oppstått etter 1960 har bare vannforsyning langs hovedgjennomfartsårer, og vannforsyningsnettet er bare beregnet på en halv million innbyggere – altså litt mer enn det befolkningen lå på ved frigjøringen i 1960 (Ayimpam 2014, s. 70-71; Maractho & Trefon 2004).

Elektrisitetsnettet er underdimensjonert selv i de rike bydelene, og ikke-eksisterende i mange andre bydeler. Mangel på vedlikehold av turbinene ved Inga-dammen gjorde at den ene kollapset under krigen i 1998. Bydelene med elektrisitetsnett opplever derfor stadige strømbrudd, og distribusjonen går til noen bydeler av gangen (Ayimpam 2014, s. 71). Kloakknett finnes bare i sentrum, og det er svært dårlig vedlikeholdt. Avfallshenting «er ikke mer enn et fjernt minne», søppel hoper seg opp langs veger og på åpne løkker, og fører til forurensing av vann (Ayimpam 2014,

s. 71). Problemer med drikkevannet har ført til årlige kolerautbrudd under regntida siden 1990-tallet (Ayimpam 2014, s. 71, n18).

Ettermiddagsrushtid, Kinshasa (foto: Geir Juell Skogseth).

8.2 FORHOLD I ANDRE KONGOLESISKE BYER SAMMENLIGNET MED KINSHASA

Hovedforskjellen mellom situasjonen i Kinshasa og den vi finner i andre kongolesiske byer dreier seg som nevnt mer om skala enn om grunnleggende ulikheter. Som Théodore Trefon påpeker, kan forholdene som beskrives i Kinshasa tjene som et vindu å se forholdene i andre byer i landet gjennom, og dessuten andre afrikanske storbyer (Trefon 2004, s. 2-3). Den store ulikheten dreier seg dermed om at Kinshasa er en betydelig større by enn de andre byene i landet, men forhold som mangel på offentlige tjenester, enorm korrupsjon, utbredt kriminalitet og manglende styring finner man overalt (se Trefon 2007 om forholdene i Lubumbashi, og Rawlence 2012 for situasjonen i ulike byer i Øst-Kongo). Unntaket er de byene som har hatt et økonomisk oppsving på grunn av økt ressursutvinning lokalt og/eller fordi viktige internasjonale bistandsaktører har virksomhet der – i disse byene er det noe lettere å finne arbeid, men likevel langt fra enkelt (Freund 2009, s. 10-11; Vlassenroot & Büscher 2009; York 2012).²⁴

²⁴ Internasjonale bistandsorganisasjoner er blant de ytterst få virksomhetene i Kongo som tilbyr forholdsvis stabile arbeidsforhold og gode lønninger til lokale arbeidstakere.

9. REFERANSER

Skriftlige kilder

- Ayimpam, Sylvie (2014). *Économie de la débrouille à Kinshasa – Informalité, commerce et réseaux sociaux*. Paris: Karthala.
- BBC (2015, 20. januar). Deadly DR Congo clashes over Joseph Kabila's future. *BBC*. Tilgjengelig fra <http://www.bbc.com/news/world-africa-30898405> [lastet ned 12. februar 2015]
- Bokamba, E.G. (2008). D.R.Congo: Language and 'authentic nationalism'. I: Simpson, A. (Red.), *Language & national identity in Africa*. Oxford: Oxford University Press, 214-234.
- Crisis Group (u.å.). *DR Congo*. Brussel: Crisis Group. Tilgjengelig fra <http://www.crisisgroup.org/en/regions/africa/central-africa/dr-congo.aspx> [lastet ned 12. februar 2015]
- De Boeck, F. (2004). On being *shege* in Kinshasa – Children, the occult and the street. I: Trefon, T. (Red.), *Reinventing order in the Congo – How people respond to state failure in Kinshasa*. London: Zed, 155-173.
- De Boeck, F. & Plissart, M.F. (2014). *Kinshasa – Tales of the invisible city*. Leuven: Leuven University Press.
- De Herdt, Tom (2004). Hidden families, single mothers and *cibalabala* – Economic regress and changing household composition in Kinshasa. I: Trefon, T. (Red.), *Reinventing order in the Congo – How people respond to state failure in Kinshasa*. London: Zed, 116-133.
- De Villers, G. & Omasombo Tshonda, J. (2004). When Kinois take to the streets. I: Trefon, T. (Red.), *Reinventing order in the Congo – How people respond to state failure in Kinshasa*. London: Zed, 137-154.
- Equality Now (u.å.). *Law 87-010 on the Family Code*. New York: Equality Now. Tilgjengelig fra http://www.equalitynow.org/law/law_87_010_on_the_family_code [lastet ned 12. februar 2015]
- Eriksson Baaz, M. & Stern, M. (2010). *The complexity of violence: A critical analysis of sexual violence in the Democratic Republic of Congo (DRC)*. Stockholm/Uppsala: SIDA/Nordiska Afrikainstitutet. Tilgjengelig fra <http://nai.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A319527&dsid=7187> [lastet ned 12. februar 2015]
- Eriksson Baaz, M. & Stern, M. (2013). *Sexual violence as a weapon of war? – Perceptions, prescriptions, problems in the Congo and beyond*. London: Zed Books.
- [Familieloven] (1987, 1. august). Loi 87-010 portant Code de la famille [Lov 87-010 som inneholder Familieloven]. I: Kabinda et al. (red.), *République démocratique du Congo: Droit civil et judiciaire*. Brussel: Larcier. Tilgjengelig fra <http://www.ambardcparis.com/pdf/Droit%20Civil%20et%20Judiciaire.pdf> [lastet ned 12. februar 2015]
- Freedman, S.W., Weinstein, H.M., Murphy, K.L. & Longman, T. (2011). Teaching history in post-genocide Rwanda. I: Straus, S. & Waldorf, L. (Red.), *Remaking Rwanda – State building and human rights after mass violence*. Madison: The University of Wisconsin Press, 297-315.
- Freund, W. (2009, august). *The Congolese elite and the fragmented city: The struggle for the emergence of a dominant class in Kinshasa*. London: Crisis States Research Centre. Tilgjengelig fra <http://www2.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/crisisStates/download/wp/wpSeries2/WP542.pdf> [lastet ned 12. februar 2015]

- Giovannoni, M., Trefon, T., Kasongo Banga, J. & Mwema, C. (2004). Acting on behalf (and in spite) of the state – NGOs and civil society associations in Kinshasa. I: Trefon, T. (Red.), *Reinventing order in the Congo – How people respond to state failure in Kinshasa*. London: Zed, 99-115.
- HRW, dvs. Human Rights Watch (2012, 20. mai). “If you come back we will kill you” – Sexual violence and other abuses against Congolese migrants during expulsions from Angola. New York: HRW. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/reports/2012/05/20/if-you-come-back-we-will-kill-you> [lastet ned 12. februar 2015]
- HRW (2014, 17. november). *Operation Likofi – Police killings and enforced disappearances in Kinshasa, Democratic Republic of Congo*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/reports/2014/11/17/operation-likofi-0> [lastet ned 12. februar 2015]
- IDMC, dvs. Internal Displacement Monitoring Centre (2015). *Democratic Republic of the Congo IDP Figures Analysis*. Genève: IDMC. Tilgjengelig fra <http://www.internal-displacement.org/sub-saharan-africa/democratic-republic-of-the-congo/figures-analysis> [lastet ned 12. februar 2015]
- IOM, dvs. International Organization for Migration (2010). *Migration en République Démocratique du Congo: Profil national 2009*. Genève: IOM. Tilgjengelig fra http://publications.iom.int/bookstore/index.php?main_page=product_info&cPath=41_42&products_id=592 [lastet ned 12. februar 2015]
- IRIN News (2011, 17. juni). DRC: Angola's ‘sans papiers’ violently deported in latest wave of expulsions. *IRIN News*. Tilgjengelig fra <http://www.irinnews.org/report/93004/> [lastet ned 12. februar 2015]
- IRIN News (2012, 24. april). DRC: Concern over welfare of IDPs in Katanga. *IRIN News*. Tilgjengelig fra <http://www.irinnews.org/report/95350/> [lastet ned 12. februar 2015]
- Landinfo (2015, 19. januar). *Den demokratiske republikken Kongo: Forhold for tutsier i Kinshasa*. Oslo: Landinfo. Tilgjengelig fra http://landinfo.no/asset/3056/1/3056_1.pdf [lastet ned 12. februar 2015]
- Maratho Mudzo Mwacan, A. & Trefon, T. (2004). The tap is on strike – Water distribution and supply strategies. I: Trefon, T. (Red.), *Reinventing order in the Congo – How people respond to state failure in Kinshasa*. London: Zed, 33-46.
- Ministère du Plan, Ministère de la Santé Publique & ICFI (2014, september). *Deuxième enquête démographique et de santé (EDS-RDC II 2013-2014)*. Rockville, MD/Kinshasa: Ministère du Plan, Ministère de la Santé Publique & Measure DHS. Tilgjengelig fra <http://dhsprogram.com/publications/publication-FR300-DHS-Final-Reports.cfm> [lastet ned 12. februar 2015]
- MSF, dvs. Médecins sans frontières (2014, 31. juli). *International activity report 2013*. Genève: MSF. Tilgjengelig fra <http://www.msf.org/international-activity-report-2013> [lastet ned 12. februar 2015]
- NPC & ICFI, dvs. National Population Commission & ICF International (2014, juni). *Nigeria demographic and health survey 2014*. Rockville, MD/Abuja: NPC & ICFI. Tilgjengelig fra <http://dhsprogram.com/publications/publication-FR293-DHS-Final-Reports.cfm> [lastet ned 12. februar 2015]
- Nzeza Bilakila, A. (2004). The Kinshasa bargain. I: Trefon, T. (Red.), *Reinventing order in the Congo – How people respond to state failure in Kinshasa*. London: Zed, 20-32.
- OCHA, dvs. UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (2014a, 30. april). *RD Congo/Sud-Kivu: Mouvements de population au 31 mars 2014 (janvier 2009 - mars 2014)*. Genève: OCHA. Tilgjengelig fra <http://reliefweb.int/report/democratic-republic-congo/rd-congosud-kivu-mouvements-de-population-au-31-mars-2014-janvier> [lastet ned 12. februar 2015]
- OCHA (2014b, 8. desember). *RDC – Province du Nord-Kivu: Personnes en situation de déplacement interne (au 25 novembre 2014)*. Genève: OCHA. Tilgjengelig fra

<http://reliefweb.int/map/democratic-republic-congo/rdc-province-du-nord-kivu-personnes-en-situation-de-d-placement-0> [lastet ned 12. februar 2015]

- OCHA (2015, 23. januar). *RD Congo: 2014 en revue (Janvier 2015)*. Genève: OCHA. Tilgjengelig fra <http://reliefweb.int/report/democratic-republic-congo/rd-congo-2014-en-revue-janvier-2015> [lastet ned 12. februar 2015]
- Persyn, P. & Ladrière, F. (2004). The miracle of life in Kinshasa – New approaches to public health. I: Trefon, T. (Red.), *Reinventing order in the Congo – How people respond to state failure in Kinshasa*. London: Zed, 65-81.
- Putzel, J., Lindemann, S. & Schouten, C. (2008, januar). *Drivers of change in the Democratic Republic of Congo: The rise and decline of the state and challenges for reconstruction*. London: Crisis States Research Centre. Tilgjengelig fra <http://www.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/crisisStates/download/wp/wpSeries2/WP262.pdf> [lastet ned 12. februar 2015]
- Quaretta, E. (2011, juni). *Street children and the managing of city centre in Lubumbashi (Democratic Republic of Congo)*. Cagliari: University of Cagliari. Tilgjengelig fra <http://www.nai.uu.se/ecas-4/panels/81-100/panel-83/QUaretta-rev-full-paper.pdf> [lastet ned 12. februar 2015]
- Radio Okapi (2015a, 20. januar). Martin Kobler “déplore les morts” dans les manifestations contre la loi électorale. *Radio Okapi*. Tilgjengelig fra <http://radiookapi.net/actualite/2015/01/20/rdc-martin-kobler-deplore-les-morts-dans-les-manifestations-contre-la-loi-electorale/> [lastet ned 12. februar 2015]
- Radio Okapi (2015b, 21. januar). Kinshasa: reprise timide des activités après les manifestations contre la loi électorale. *Radio Okapi*. Tilgjengelig fra <http://radiookapi.net/actualite/2015/01/21/kinshasa-reprise-timide-des-activites-apres-les-manifestations-contre-la-loi-electorale/> [lastet ned 12. februar 2015]
- Raeymaekers, T. (2014). Captured lives – The precarious space of youth displacement in eastern DRC. I: Hammar, A. (Red.), *Displacement economies in Africa – Paradoxes of crisis and creativity*. London: Zed, 230-250.
- Rawlence, B. (2012). *Radio Congo – Signals of hope from Africa’s deadliest war*. Oxford: Oneworld.
- RVI, dvs. Rift Valley Institute (u.å.). *Usalama Project*. London: RVI. Tilgjengelig fra <http://www.riftvalley.net/key-projects/usalama> [lastet ned 12. februar 2015]
- SSL & ICFI, dvs. Statistics Sierra Leone & ICF International (2014, juli). *Sierra Leone demographic and health survey 2013*. Freetown/Rockville, MD.: SSL & ICFI. Tilgjengelig fra <http://dhsprogram.com/publications/publication-FR297-DHS-Final-Reports.cfm> [lastet ned 12. februar 2015]
- Stearns, J.K. (2011). *Dancing in the glory of monsters: The collapse of the Congo and the great war of Africa*. New York: Public Affairs.
- Titeca, K. & De Herdt, T. (2011). Real governance beyond the ‘failed state’: Negotiating education in the Democratic Republic of the Congo. *African Affairs* 110(439), 213-231.
- Tollens, E. (2004). Food security in Kinshasa – Coping with adversity. I: Trefon, T. (Red.), *Reinventing order in the Congo – How people respond to state failure in Kinshasa*. London: Zed, 47-64.
- Trefon, T. (2004). Introduction: Reinventing order. I: Trefon, T. (Red.), *Reinventing order in the Congo – How people respond to state failure in Kinshasa*. London: Zed, 1-19.
- Trefon, T. (2007). *Parcours administratifs dans un État en faillite: Récits populaires de Lubumbashi (RDC)*. Tervuren/Paris: Musée Royal de l’Afrique Centrale/L’Harmattan.
- Trefon, T. (2009). Introduction: réforme et désillusions. I: Trefon, T. (Red.), *Réforme au Congo (RDC) – Attentes et désillusions*. Tervuren/Paris: Musée Royal de l’Afrique Centrale/L’Harmattan, 15-34.

- Tsakala Munikengi, T. & Bongo-Pasi Moke Sangol, W. (2004). The diploma paradox – University of Kinshasa between crisis and salvation. I: Trefon, T. (Red.), *Reinventing order in the Congo – How people respond to state failure in Kinshasa*. London: Zed, 82-98.
- UBOS & ICFI, dvs. Uganda Bureau of Statistics & ICF International (2012, august). *Uganda demographic and health survey 2011*. Kampala/Calverton, MD: UBOS & ICFI. Tilgjengelig fra <http://dhsprogram.com/publications/publication-FR264-DHS-Final-Reports.cfm> [lastet ned 12. februar 2015]
- UNHCR (2015a). *2015 UNHCR subregional operations profile – Central Africa and the Great Lakes*. Genève: UNHCR. Tilgjengelig fra <http://www.unhcr.org/pages/49e45a6c6.html> [lastet ned 12. februar 2015]
- UNHCR (2015b). *2015 UNHCR country operations profile – Rwanda*. Genève: UNHCR. Tilgjengelig fra <http://www.unhcr.org/pages/49e45c576.html> [lastet ned 12. februar 2015]
- UNHCR (2015c). *2015 UNHCR country operations profile – South Africa*. Genève: UNHCR. Tilgjengelig fra <http://www.unhcr.org/pages/49e485aa6.html> [lastet ned 12. februar 2015]
- UNHCR (2015d). *2015 UNHCR country operations profile –Tanzania*. Genève: UNHCR. Tilgjengelig fra <http://www.unhcr.org/pages/49e45c736.html> [lastet ned 12. februar 2015]
- UNHCR (2015e). *2015 UNHCR country operations profile – Uganda*. Genève: UNHCR. Tilgjengelig fra <http://www.unhcr.org/pages/49e483c06.html> [lastet ned 12. februar 2015]
- Van Reybrouck, D. (2012). *Kongo – Historien om Afrikas hjerte*. Oslo: Font.
- Vlassenroot, K. & Büscher, K. (2009, november). *The city as frontier: Urban development and identity processes in Goma*. London: Crisis States Research Centre. Tilgjengelig fra <http://www.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/crisisStates/download/wp/wpSeries2/WP612.pdf> [lastet ned 12. februar 2015]
- York, G. (2012, 23. september). Africa next: The quest for Africa's riches. *The Globe and Mail*. Tilgjengelig fra <http://www.theglobeandmail.com/report-on-business/international-business/african-and-mideast-business/africa-next-the-quest-for-africas-riches/article4562456/?page=all> [lastet ned 12. februar 2015]

Muntlige kilder

- Aide et action pour la paix (AAP). Intervju i Goma, 15. oktober 2008.
- Alliance pour l'universalité des droits fondamentaux (AUDF), ved Henry Wembolua. Møter i Kinshasa, 27. og 31. januar 2013.
- Association africaine de défense des droits de l'homme (ASADHO), ved Jean Claude Katende. Møter i Kinshasa, 27. og 31. januar 2013.
- Association congolaise pour l'accès à la justice (ACAJ), ved Romain Mindomba. Møter i Kinshasa, 27. og 31. januar 2013.
- Centre de recherche sur l'environnement, la démocratie et les droits de l'homme (CREDDHO). Intervju i Goma, 14. oktober 2008.
- Direction générale de migration (DGM), ved assisterende generaldirektør Jean Claude Kamb Tshijik og stab. Møte i Kinshasa, 30. januar 2013.
- Dynamique des femmes juristes (DFJ). Intervju i Goma, 15. oktober 2008.
- Flyktninghjelpen (NRC). Intervju i Goma, 13. oktober 2008.
- Fonds pour les femmes congolaises (FFC), ved Julienne Lusenge, Gabrielle Muke og Babunga E.S. Nyota. Møte i Kinshasa, 1. februar 2013.
- International Organization for Migration (IOM), ved Laurent M.J. de Boeck og stab. Møte i Kinshasa, 29. januar 2013.

- International Rescue Committee (IRC). Intervju i Goma, 15. oktober 2008.
- Ligue congolaise de lutte contre la corruption (Licoco), ved leder Ernest Mpararo. Møte i Kinshasa, 26. januar 2013.
- Médecins sans frontières (MSF). Møte i Kinshasa, 26. januar 2013.
- MONUC, dvs. Mission d'organisation des Nations Unies en RDC, Human Rights Division. Intervju i Goma, 15. oktober 2008.
- MONUSCO – Joint Human Rights Office, ved Koffi E. Wogomebou og representanter for Protection Unit. Møter i Kinshasa, 31. januar 2013.
- OCHA, dvs. UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. Intervju i Goma, 14. oktober 2008.
- Promotion de la déclaration des droits de l'homme (PDUDH), ved William Baye. Møter i Kinshasa, 27. og 31. januar 2013.
- Voix des sans voix (VSV), ved Rostin Manketa. Møter i Kinshasa, 27. og 31. januar 2013.
- UNHCR, dvs. United Nations High Commissioner for Refugees. Intervju i Kigali, 21. oktober 2008.